

Вебинар тақырыбы: *Түйе жүнін өңдеу технологиясы*

Абуов Ғалымжан Сейітұлы
Түйе шаруашылығы бөлімінің
аға ғылыми қызметкері.
Өткізілетін күні: 27.10.2022 ж.
Өтетін уақыты: 15.00.

Мақсаты: Түйе шаруашылығында жүн бағытындағы түйелердің өнімділігін арттыру үшін селекциялық- асылдандыруды тиімді жүргізуде түйе жүнін өндірудің және дамытудың әдістерімен таныстыру.

Міндеттері:

Кіріспе

- Түйе жүн өнімділігі.
- Түйе жүнін өңдеу технологиясы.
- Жүн талшықтарының негізгі түрлері, алғашқы алыну жолдары мен негізгі қасиеттері.
- Түйе жүннің химиялық құрамы.
- Түйе жүнінен жасалатын бұйымдар.

Фермерлер үшін практикалық құндылығы

Түйе шаруашылығымен айналысатын фермерлер түйелердің тұқымдық, өнімдік және жүн өнімін бағалап, түйе жүнін өндіруді дамытуда тиімді селекциялық- асылдандыру жұмыстарын пайдалану әдістермен таныстыру.

ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

ТЕЗИС	ЕГЖЕЙЛЕРІ
Түйеден алынатын өнімнің бірі – жүн.	Жүн бағытындағы түйелердің жүнінің сапасы мен оның құндылығы толық нарықта өз жолын таппай тұр және түйе шаруашылығында жүн өңдеу технологиясын жолға қойылмауда.
Түйе жүні өнімділігінің оның түріне, тұқымына, жынысына, физиологиялық жағдайына, сондай-ақ бағып-күтуі мен аймақтық орналасуына байланысты.	Мемлекеттік стандартқа сай (5108 – 67) түйе жүні төрт класқа бөлінеді: I–жұмсақ, II – қылшықты, III – шуда, IV – жабағы. I – жұмсақ, ұяң жүнге қысқа да жіңішке талшықтар, яғни түбіт жатады. II — қылшықты жүнге (II класс) ұяң жүні аз, қылшығы көп жүн жатады. III – шуда (III класс) ұзын, жуан және жіңішке қылшықтардан тұрады. Шудада ұяң жүн өте аз болады. IV – жабағы, бұл – тығыз ұйысқан жүн. Жүн бағытындағы түйе тұқымдары суыққа төзімді болып келеді. Жүн бағытындағы түйе тұқымдары тек жүнмен шектелмейді, ет сүт беретін түйе тұқымына жатады. Түйе жүні негізінен шуда бүйіржүн, бауыр жүн, сонымен қатар жасқа толған тайлақ жүн болып бөлінеді.

Түйе жүн өнімділігі

Түйе түрлеріне байланысты жүн өнімділігі мен жүнінің таза талшықтарының шығымы

Түйе түрлері	Орташа жүн өнімділігі, кг	Жүннің таза талшықтағы шығымы, %
Айыр түйе	8 – 10	86,5
Аруана	4 – 6	78,6

Түйе жүнінің таза талшықтарының шығуы (пайыз)

Түйе және будан түйе түрлері	Жуылмаған жүннен шығатын таза талшық		Механикалық қоспасыз алынған таза талшық	
	Орташа	Ауытқуы	Орташа	Ауытқуы
Айыр түйе	86,5	42 – 89	82,0	73 – 89
Аруана	78,6	38 – 86	86,2	65 – 90
Нар мая	74,4	61 – 86	84,3	81 – 89
Күрт F ₂	74,6	54 – 81	83,7	78 – 88
Күрт F ₃	73,8	55 – 86	87,9	81 – 97

Түйе жүнінің беріктігі

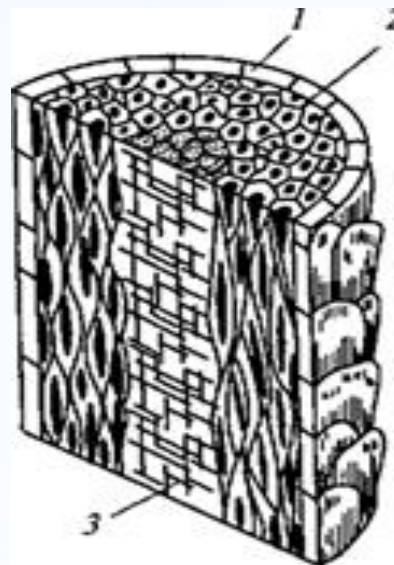
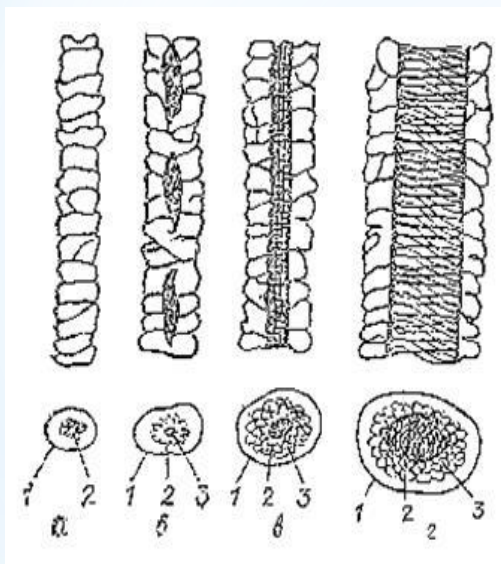
Түйе және будан түйе	Бір жастағы жас төлдің жүнінің беріктігі	Ересек түйелердің жүнінің беріктігі
Айыр түйе	9,2	8,4
Аруана	10,1	7,4
Нар мая (F_1)	—	7,7
Иір мая (F_1)	8,8	8,3
Қоспақ	8,2	7,7

Түйе жүнін өңдеу технологиясы

Қазіргі кезде жүнді өңдеу жұмыстары өндірістік кәсіпорындарда атқарылады. Мұндай жұмыстар жүн жуу, жүн сорттау, жүн иіру, т.б. болып бөлінеді. Жүн жуу жүнді май мен шайырдан, шаң-тозаңнан, т.б. тазартатын арнаулы аппараттарда орындалады. Олардың құрылысы күрделі, көлемі үлкен (ұз. 70 м-ге дейін), сондықтан жүнді алғашқы өңдеуден өткізетін ірі кәсіпорындарда қолданылады. Қазақстанда мұндай кәсіпорындар Тараз, Семей, Ақтөбе қ-ларында салынған. Қазір бұл кәсіпорындарды қайта іске қосу қолға алынып отыр. Жүнде майлы заттар көп болады. Мыс., арқар-меринос қойдың жүнінде 30%-ға дейін май мен шайыр бар. Осылардан арылту үшін жүн жуғыш машинаның арнаулы ыдысына су құйылып, оған көмір қышқыл сода, калийлі сабын және аммиак қосылып, әбден араластырылады. Бұл құрамның салмағы жуылатын жүн салмағының 6%-ына жетуге, ал судың темп-расы 55°C-тан аспауы тиіс. Мұнан жоғары болса, жүннің реңі кетуі мүмкін. Жүннің иісін кетіру үшін көмір қышқыл газбен өңделеді. Жүн өңдеу кәсіпорындарында, сондай-ақ, экстракциялық әдіспен жұмыс істейтін жаңа машиналар қолданылады. Бұл әдістің ерекшелігі – жүн жабық бөлме ішінде хлорлы көмір қышқыл газбен өңделеді. Осы процесс нәтижесінде жүндегі май мен шайырдың 70% кетеді, жүн ажарланып, биязылығы артады. Жүннен алынған май техника мен медицинада кеңінен қолданылады. Жүн сорттау кезінде жүннің дайындау стандартына сәйкес сапасы бағаланады.

Жүн талшықтарының негізгі түрлері, алғашқы алыну жолдары мен негізгі қасиеттері

Жүн талшығының құрылымы

a — түбіт; *b* — ауыспалы талшық; *c* — қылшық; *d* — өлі талшық;
1 — қабыршақты қабат; *2* — қабықты қабат; *3* — өзекті қабат

Жүн талшықтарының түрлері

Қабыршақты қабат (кутикула) түкті қоршаған мүйіз тәрізді қабыршақтан тұрады. Талшықтың түріне байланысты қабыршақтардың формасы сақина, жартылай сақина немесе пластинка тәріздес болып келеді. Қабыршақты қабат түкті бұзылудан сақтайды, оның жылтылдауы мен киіз болып ұйысу қабілетіне әсер етеді.

Қабықты қабат түктің тұрқын құратын ұршық тәрізді клеткалардан тұрады, шаштың мықтылығын, серпімділігін және басқа да қасиетін анықтайтын негізгі қабат болып табылады.

Өзекті қабат талшықтың ортасында болады. Ол ауатолған клеткалардан тұрады. Жуандығы мен құрылымына байланысты жүн талшықтарының мынандай типтері болады: түбіт, ауыспалы және өлі шаш, қылшық.

Түбіт – қабыршақты және қабықты қабаттан тұратын жіңішке ирек талшық. Биязы жүнді қойдың барлық жүн жамылғысы және қылшық жүнді қойлардың теріге жақын жамылғысы түбіт болып келеді. Қабыршақты қабат сақина немесе жартылай сақина формалы.

Қылшық – түбітке қарағанда дөрекілеу, әлдеқайда жуан және ирек емес тік. Ол үш қабаттан тұрады: пластинка тәріздес қабыршақтардан тұратын қабат, қабықты қабат және тұтас өзек. Жартылай қылшық жүнді және қылшық жүнді қойлардың жүн жамылғысы қылшықтан тұрады.

Аралық жүн -- түбіт пен қылшықтың ортасы. Бұдан тұқымдас қойлардың барлық жүн жамылғысы ауыспалы түктен тұрады. Аралық түк те үш қабаттан: қабыршақты, қабықты қабаттан және үзілмелі өзектен тұрады.

Өлі түк – нашар боялатын, өңдегенде оңай сынатын дөрекі, тік және қатты талшық. Ол қылшық жүнді қойлардың кейбір тұқымдарында кездеседі. Өлі түк үш қабаттан тұрады: қабыршақты, жұқа қабықты және талшықтың барлық көлденеңін алатын жалпақ өзектен тұрады.

Түйе жүнінің химиялық құрамы

№	Жүннің химиялық құрамы	Көрсеткіштері
1	Көміртег	50%
2	Азот	12-28
3	Сутегі	6-7
4	Көміртегі	70%
5	Оттегі	32-54

Табиғи жүннің құрамынан майлар, стеролдар, фосфолипидтер, зәр қышқылы, амин қышқылы, пептидтер, лимон қышқылы, фенол, гексоза миндер, мукополисахаридтер табылған. Жүн күлінен кальций, натрий, калий, магний, фосфор, мырыш, темір, марганец, мыс анықталды.

Түйе жүнінен жасалатын бұйымдар

Ғылым мен білім әлі өркен жая қоймаған қазақ жерінде сонау XVIII –XIX ғасырларда-ақ қолөнері ұлттық дәстүр ала бастағаны халқымыздың өнер тарихынан аян. Ашық түсті айшықты текеметтер, қара ала сырмақтар, қызылды, жасыл түскиіздер, алқызыл гүлдері құлпырған түкті кілемдер, «қошқармүйіз», «самаурынша», «құстандай», «жапырақша» өрнекті терме

алашалар мен тоқылған сандыққап, асадал, аяққап, кесеқап немесе шекпен, шапан сияқты киім-кешектер о баста тұрмысқа қажеттіліктен туған. Айталық, жүннен иірілген жіп жылу ұстағыштығымен, күннің көзін өткізбейтіндігімен, бояу алғыштығымен жоғары бағаланған. Жүннен тоқылған киім қыртыстанбайды, әрі жеңіл келеді. Сондай-ақ киіз үйдің жабдықтары, ішкі әшекейлері түгелдей дерлік жүннен жасалған.

Киіз қалпақ – күннің ыстық уақытында киетін бас киім. Бұл киім қойдың ақ жүнінен, ешкінің ақ түбітін қосып басқан жұқа ақ киізден жасалады. Киіз қалпақтың шетін кішкене қайырып киеді, сонда шетіне айналдыра тігілген қара барқыт оң жағынан көрінеді. Бұл қалпаққа сән беріп тұрады.

Күпі – түйенің немесе қойдың жабағы жүнін шүберекпен астарлап, сыртын тыстап тіккен, қыста суықта киетін сырт киім.

Түйе жүн кеудеше – бүйрек , ревматизм, құяң ауыруына емдік қасиеті үшін иірілген жас түйе жүнінен тоқылатын жеңсіз, жағасыз, тоқыма киім.

Жүн қолғап – түйе немесе қой жүнінен тоқылған қолғап.

Қазіргі заманғы технологиялар киізді жылдың кез келген уағында, шағын орында және азғана шығын шығарып жасауға мүмкіндік береді. Киіз бұйымдарын дайындау тіпті балалардың да қолынан келеді, тек оған белгілі бір машық пен төзім керек.

Түйе жүнінен жасалған өнімдер

Түйенің жүнін иіру және тоқыма өнімдері

Түйе жүні таптырмайтын шикізат

ФЕРМЕРЛЕРГЕ ҰСЫНЫСТАР

1. Түйе шаруашылығымен айналысатын фермерлер түйелердің тұқымдық, өнімдік және жүн өнімін бағалап, түйе жүнін өндіруді дамытуда тиімді селекциялық-асылдандыру жұмыстарын жүргізу қажет.
2. Түйе жүнін қыркуда уақтылы іс-шаралар атқарып, күзектеу мамыр айының алғашқы 10 күндігіне арттырмай қырку, қыркылған түйе жүнін стандарттарға сай сараптап, өткізуге дайындау қажет.

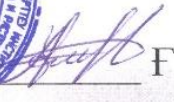
Оңтүстік-Батыс мал және өсімдік шаруашылығы ғылыми-зерттеу институты)
ЖШС-ның Басқарма төрағасы

Спикер

Эксперт

С.Ә.Қаныбеков

Ғ.С. Абуов

Ш.А. Жумабаев